

Dåliga industrilokaler är inte det sämsta! Ett annorlunda sätt att se på miljögestaltning

Anders Törnqvist
Industriplanering, CTH

Studier av förnyelsearbete i Kungsten, ett äldre arbetsområde i Göteborg, visar behovet att kunna hantera även miljöns brister i gestaltningen av en praktiskt, socialt och symbolmässigt fungerande helhet.

Industribyggnader i allmänhet framstår sällan som några mästerverk av arkitektonisk gestaltning. Den nyare industribebyggelse som breder ut sig i städernas utkanter är med få undantag ganska torftiga anhopningar av lättbetonglådor och förstorade plåtskjul. Mer centralt belägna äldre arbetsområden med industri betraktas ofta som rena skamfläckar i stadsmiljön.

I denna artikel skall jag redogöra för några studier i ett äldre arbetsområde i Göteborg. Jag skall därvid försöka formulera och motivera andra värderingar än de gängse av den fysiska, sociala och ekonomiska miljön i denna typ av områden. Värderingarna har i sin tur vissa konsekvenser för uppfattningen om vad arkitektonisk och stadsbyggnadsmässig gestaltning innebär.

Min tolkning av gestaltungsbegreppet omfattar inte bara formalestetiska aspekter utan även de symbolvärden samt sociala och ekonomiska funktioner som den fysiska miljön har. En god gestaltning av miljön låter alla dessa faktorer samverka i en helhet, där delarna och deras relationer framstår som fattbara och adekvata.

Som ett negativt exempel på miljögestaltning i denna mening tar jag motorvägen som skär genom landskapet alldeles intill den lilla röda stugan på kullen. Byggnaden med sin trädgård kan vara ett förtjusande exempel på traditionsrik och harmonisk gestaltning med många kvaliteter. Motorvägen är ett effektivt stycke ingenjörskonst, kanske även med en viss anpassning till landskapets stora linjer.

Låt vara att den knappast är avsiktlig, kanske oundviklig - helhetseffekten är

ändå groteskt misslyckad. Kontrasten mellan de två byggnadsverkens skala, konflikterna mellan vägens buller och avgaser och fritidstillvarons behov av ostördhet och kontakt med naturen är alldeles ohanterliga. Inte ens närhetens fördelar finns, avfarten från motorvägen till stugan ligger en eller två mil bort. Hela företeelsen är dessvärre inte heller unik utan ett av tusentals exempel på en omvandling av landskap och bebyggelse som ödelagt stora miljövärden.

Det äldre arbetsområde jag här skriver om är i många stycken ett exempel på motsatsen. Dess olika delar, byggnader, företag, den yttre och inre fysiska miljön har högst påtagliga brister, tekniskt, ekonomiskt, praktiskt och estetiskt. Ändå fungerar helheten förvånansvärt väl. Brister kompenseras, enkelhet ger frihet, olikheter stimulerar, konflikter skapar kontakt, smidig anpassning mildrar olägenheterna.

Kreativa miljöer talas det ofta om. Studiet av Kungstens arbetsområde aktualiserar frågorna: Vilka skall vara kreativa? Är det de gestaltande arkitekterna och planerarna - eller är det miljöns brukare? Kan de kreativa miljöerna överhuvudtaget skapas medvetet - eller kan de bara vårdas där de växer fram?

Förnyelse av Kungstens arbetsområde

Kungsten är ett litet arbetsområde i sydvästra Göteborg, inte långt från Älvsborgsbrons östra fäste. Stadsplanen är huvudsakligen från 1945 och området byggdes ut i början av 1950-talet. Antalet företag har hållit sig konstant kring 40-50, men sysselsättningen har halverats de senaste 15 åren, från 600 till knappt 300 personer. Branschmässigt dominerade tidigare tillverkningsindustrin med ett par stora företag inom konfektion och maskintillverkning. De har sedermera lagts ner och byggnaderna fyllts med mindre företag. Det finns fortfarande en hel del tillverkningsföretag, men bland de inflyttade företagen dominerar nu partihandel, reparationservice och andra former av tjänster.

Området är fullbyggt med främst 50-talsbyggander av delvis låg kvalitet. Problem med parkering och renhållning på de trånga gatorna, tecken på bristande byggnadsunderhåll, ökad omsättning av företag och täta fastighetsförsäljningar antydde behov av förnyelse. I samarbete med flera förvaltningar inom Göteborgs kommun och industriföreningen i området initierade och följde en forskargrupp vid avdelning för Industriplanering/Arkitektur, CTH, ett förnyelseprojekt i området under åren 1985-87.

Projektet hade sitt ursprung i diskussioner mellan professor Joen Sachs, Industriplanering, CTH och Marie Broman, Näringslivssekretariatet, Göteborgs kommun. Syftet med projektet var att pröva möjligheter till varsam förnyelse i samarbete med företag och fastighetsägare i området. Arbetet resulterade i flera konkreta förbättringar enligt företagarnas önskemål. En ny påfart i Kungstensmotet till primärleden mot Västra Frölunda byggdes, en informationstavla vid

entrén till området sattes upp, fler parkeringsplatser anordnades. Hyresgäster till tomma lokaler förmedlades, området fick en egen industriförening. De troligtvis mest betydelsefulla effekterna av förnyelsearbetet är bättre kontakter mellan företagen och en mer positiv syn på Kungsten och dess utvecklingsmöjligheter såväl i kommunen som bland företag och fastighetsägare i området.

Forskargruppen bestod av Joen Sachs, Lisbeth Birgersson, Christer Lundberg och Anders Törnqvist, Industriplanering, CTH, Lena Jarlov, Bostadsplanering, CTH, Östen Ohlsson, Företagsekonomi samt Göran Wallén, Vetenskapsteori, Göteborgs universitet. Projektet är utförligt dokumenterat i flera forskningsrapporter¹. Underlaget för denna artikel är ett par delstudier inom projektet av Törnqvist och Jarlov² samt de regelbundna diskussionerna i forskargruppen.

Studier av företag och bebyggelse - syften och metoder

Ett syfte med delstudierna av Törnqvist och Jarlov var att ta fram underlag för förnyelsearbetet genom detaljerad information om företagen i området och deras lokaler. Ett annat syfte var att söka fördjupad kunskap om samspelet mellan småföretag och deras lokaler.

- * Hur ser företagaren på sitt företag?
- * Vad är målet för verksamheten?
- * Hur väljer, använder och värderar småföretagare sina lokaler?
- * Varför skiljer sig värderingarna av lokalernas skick och standard mellan olika bedömare - planerare, yrkesinspektion, centrala fackliga representanter, anställda, företagare?

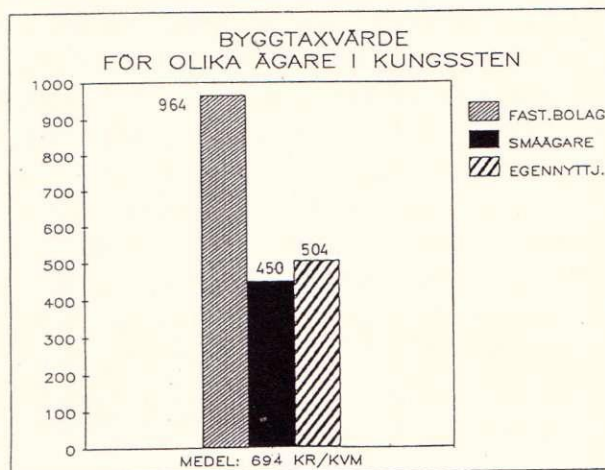
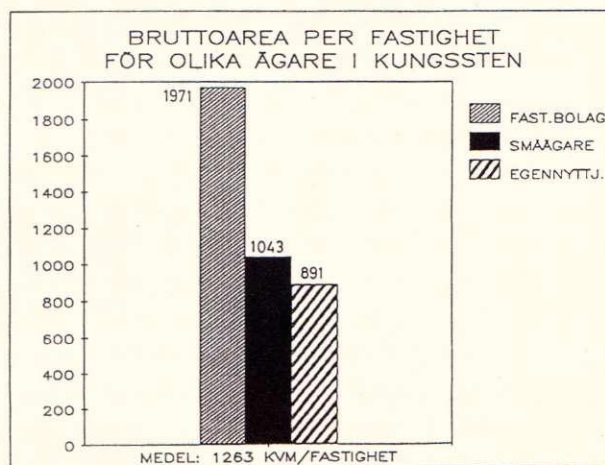
Metoderna var intervjuer med företagare och fastighetsägare, samt representanter för olika tillsynsmyndigheter beträffande arbetsmiljön. Så kallade arbetsböcker som företagare och anställda fick fylla i var ett viktigt hjälpmedel i själva förnyelsearbetet. Där framkom ytterligare information och värderingar av förhållandena i området. Bebyggelsen inventerades genom besiktning och utdrag ur fastighetsregister. Jämförelser gjordes dessutom genom företagintervjuer och byggnadsinventeringar i några andra äldre områden samt i ett nystartat företagscentrum i en äldre industrianläggning. Analysen krävde en omfattande bearbetning och kombination av alla dessa data om företag, fastigheter och lokaler.

Bebyggelsen i Kungsten

Bebyggelsen uppvisar stora skillnader i standard och skick. Flera fastigheter har obekväma lastningsförhållanden på trånga gårdar. Hiss saknas i flera flervåningsbyggnader. Ventilationsstandarden är låg, inte minst jämfört med ett parallellt studerat 60-talsområde.

Vid tidigare kommunala inventeringar har större delen av bebyggelsen bedömts vara i behov av genomgripande åtgärder, alternativt rivning. Men vid intervjuerna har många företagare framhållit rymliga och rationella lokaler som en fördel med Kungsten. Få klagomål framfördes även från företag i lokaler med dålig standard och i dåligt skick.

De senaste årens stora omsättning av fastigheter i Kungsten har resulterat i tre huvudgrupper av ägare, vars innehav skiljer sig på ett karaktäristiskt sätt. Stora fastighetsbolag har de största och mest välhållna byggnaderna. Företag som själva nyttjar den ägda fastigheten (egennyttjare) har de minsta byggnaderna. Privatpersoner och företag som inte längre själva brukar lokalerna i Kungsten (småägare) äger byggnader med i genomsnitt sämsta standard och skick.

Fastighetsbolagen har de största och bästa byggnaderna, egennyttjarna de minsta och småägarna de sämsta.

Företagen i Kungsten

Företagen i Kungsten är mycket små. Det största, ett tekniskt konsultkontor, har 30 sysselsatta. Genomsnittet är ca sju sysselsatta per företag. Tillverkningsföretagen är i stor utsträckning mekaniska verkstäder som t ex gör beslag, spiralfjädrar och andra mindre metalldelar, ofta som legotillverkning. Men det finns också ett bageri, ett orgelbyggeri och ett par elektronikföretag.

Partihandelsföretagen säljer bilelektronik, kontorsmateriel, parfym, akvariefiskar m m. De minsta och yngsta företagen finns i servicesektorn, främst flera bilverkstäder. Övriga serviceföretag reparerar och bygger om truckar, servar pumpar respektive båtmotorer.

Omsättningen av företag i området har varit hög. Hälften av företagen har flyttat in de senaste 3-4 åren, vanligen från mindre och sämre lokaler i närliggande stadsdelar, Haga, Masthugget m fl. Flera företag har funnits mycket länge, 30-35 år, i området. Det finns få koncernanknutna företag i området och hälften av företagen har startats efter 1974.

En ond cirkel - eller en livskraftig balans?

De detaljerade studierna av området bekräftade i viss mån intrycken från tidigare översiktliga inventeringar och bedömningar. Det fanns verkligen en hel del dåliga lokaler. Företagen var små och kanske inte så lönsamma i några fall. Enligt en särskild studie, som gjordes av en grupp företagsekonomer på uppdrag av fastighetskontoret i början av förnyelsearbetet var tillväxtpotentialen låg eller obefintlig hos flertalet företag. De expansiva och marknadsanpassade företagen flyttade snabbt från Kungsten enligt denna studie. De som var kvar i alltmer förfallna byggnader var antingen nystartade och svaga eller bedömdes vara övermogna och stagnerande företag. Kungstensmiljön framstod för dessa bedömare som en ond cirkel av svaga företag i dåliga lokaler.

Var det verkligen så? De fortsatta studierna i området gav mer mångfasettrade uppgifter om vad som var mål och drivkrafter i småföretagens verksamhet. En noggrannare analys av vilka lokaler de olika företagen hade och framför allt vilka de hade lämnat gav en annorlunda och intressantare bild än förslumnings-scenariot. Enligt yrkesinspektionen och hälsovårdsmyndigheterna var heller inte arbetsmiljön så dålig som man skulle kunna tro. Parkeringsproblem och skräpiga gårdar visade sig ha andra dimensioner än de som först föll i ögonen.

Fördjupade studier visade att tillväxt var ett för ensidigt mått på många små företags livsduglighet. Att bli större är inte ett självklart mål för alla företag. Frihet, självbestämmande, möjligheter till mångsidigt och kreativt arbete framhölls som viktigare. Ofta finns naturliga gränser för tillväxt. Vid ett visst antal anställda måste entreprenören, företagsledaren överlåta en del av sina arbetsuppgifter på andra. Det är ett stort steg som man naturligen tvekar inför.

Övermogna affärsidéer, så ekonomerna och pekade bl a på bilverkstäderna, som i några fall hade svag lönsamhet. Men även bland bilverkstäderna fanns företag med intressanta marknadsnischer. Två var specialiserade på renovering av dieselmotorer respektive automatväxellådor och hade kunder över hela Norden. Företaget som gjorde spiralfjädrar hade ett specialistkunnande som var unikt för Västsverige. Bakom en fasad i stort behov av omputsning fanns ett företag som utvecklade styrningsmekanismer för elmotorer i automatiska maskiner och industrirobotar.

Konflikter - och samverkan

Vissa potentiella konflikter fanns mellan inflyttande handelsföretag och gamla tillverkningsföretag i området. - Jag kan inte ta hit kunder, sa en företagare som installerade och reparerade bilelektronik. Det ser för skräpigt ut, finns inget trevligt kafé eller butiker där kunden kan vara medan bilen görs i ordning. - Det blir störningar och lägre status för företaget när man har en mekanisk verkstad som granne, sa en företagare med en handelsagentur.

Men grundaren av det tekniskt och marknadsmässigt kanske mest avancerade företaget i Kungsten hade en mer nyanserad syn. Han hade haft god hjälp av en liten verkstad med många år i området vid modifiering av sina maskiner för massproduktion av djupfrysta bakverk. - Det är klart att ett företag i min bransch skulle vilja ha grannar med mindre skräpiga gårdar, men å andra sidan behöver jag ju deras kunnande. - Man får ta det onda med det goda, sa han.

Ett annat företag som tillverkade lamparmaturer valde medvetet en lokalisering till Kungsten därför att där fanns de underleverantörer man behövde för smide, förnickling och lackering.

Flera fastigheter har trånga och svårtillgängliga lastplatser.

Oväntat få arbetsmiljöproblem

Mot bakgrund av brister i byggnadernas skick och standard var olägenheter och klagomål bland företagen förvånansvärt få. Det visade sig att förmågan till anpassning mellan verksamhet och lokal var mycket stor. Företagen valde medvetet lokaler som tillgodosåg deras viktigaste behov. Företag i lokaler med dåliga lastningsförhållanden visade sig följdriktigt ha relativt små transportbehov. Verksamheter som alstrade luftföroreningar återfanns i byggnader med den bästa ventilationsstandarden osv. Vanligen var utrymmesstandarden hög vilket kompenserade brister i planlösning och teknisk utrustning.

Dessa förhållanden bidrog också till relativt få arbetsmiljöproblem. En kritisk granskning kunde visserligen urskilja risker till följd av obekväma lastförhållanden, tunga lyft, bristfällig ventilation, drag genom otäta portar. Men enligt tillsynsmyndigheterna förekom de farliga momenten så pass sällan i de rymliga lokalerna att problemen inte blev akuta. Flera företag hade också installerat processventilation t ex vid förnickling och lödning enligt yrkesinspektionens krav. Omklädningsrum hade rustats upp vid inflyttningen.

En viktig omständighet var vidare att mer än tre fjärdedelar av de företag som flyttat in de senaste åtta åren hade kommit från mindre eller sämre lokaler än de fick i Kungsten. De påtagliga förbättringarna av arbetsmiljön för det enskilda företaget påverkade yrkesinspektionens bedömningar.

Gatuunderhåll och parkering

De stora problemen och klagomålen gällde parkering och gatuunderhåll. Trånga gator blev sönderkörda av tunga lastbilar, telekablar skadades, gator grävdes upp och lagades bristfälligt. Snöröjningen fungerade ej under vintern, delvis på grund av den vilda parkeringen på gatorna. Det uppstod konflikter när stora lastbilar blockerade gatan vid leveranser till vissa företag.

Flera företagare tyckte också att byggnader och gårdar kunde hållas i bättre skick. Men motivationen hos några företagare att underhålla den egna byggnaden försvagades enligt egen uppgift när gatuunderhållet sköttes så dåligt. Å andra sidan skulle det kunna räcka med tillsägelse grannar emellan både beträffande trafikproblem och prydlighet. Ett förslag var att industriföreningen i området skulle kunna få fungera som "ordningsman". Det skulle vara mycket bättre än upprustningsförelägganden och parkeringsförbud.

En närmare analys visade att det troligen fanns tillräckligt med parkeringsplatser men att de låg på fel ställen. Några företag med relativt många anställda och kundbesök hade lokaler med små gårdar och var hänvisade till parkering på gatan. Genom diskussion om problemen i samband med förnyelseprojektet kunde vissa behov omedelbart mötas genom att företag med ett överskott på gårds-

Trånga gator i dåligt skick och brist på parkeringsplatser var problem i Kungsten.

platser hyrde ut dessa. Senare iordningställdes större parkeringstomar på privat och kommunalägd mark.

Personliga kontakter i samband med förnyelsearbetet visade sig betyda mycket. Kommunens projektledare, en tjänsteman på fastighetskontoret, arbetade okonventionellt och lärde snabbt känna de flesta företagen i området. Han medlade i hyrestvister och kunde förmedla tomma lokaler i området till företag i kommunens saneringsfastigheter på annat håll. Han hjälpte nyinflyttade företag att få bygglov för sina skyltar. (Bygglovsarkitekten ansåg det viktigt att behålla en lugn taklinje i området och hade speciella krav på de taksyltar som skulle synas från motorleden.)

Men förnyelsearbetet fick också andra, oavsedda effekter. Vid förnyade klagomål på gropar och sprickor i gatubeläggningen fick en företagare höra från gatukontoret att man låg lågt just nu med det löpande underhållet av gatorna eftersom det tydligen pågick något slags projekt i området...

Slum eller kreativ oordning?

I boken *Regional mångfald till rikets gagn* sammanfattar kulturgeografen Gunnar Törnqvist sina studier av kreativa miljöer i bl a sekelskiftets Wien och dagens Los Angeles:

"Den kreativa miljön kan beskrivas som kulturellt mångsidig, rik på originell kompetens och präglad av goda kommunikationsmöjligheter både inåt och utåt. För de inre kommunikationerna tycks fysisk närhet ha stor betydelse. De kompetenser som behövs tar tid att bygga upp. För en betydande synergieffekt krävs mångfald och variation. Man kan också göra iakttagelsen att verksamheterna i den kreativa miljön var för sig ofta är småskaliga. De utvidgas inte genom tillväxt utan genom delning. Likformighet, uniformitet och homogenitet bildar ingen bra grogrund för kreativa processer."³

För kreativ förnyelse både när det gäller materiell och kulturell produktion behövs enligt Gunnar Törnqvist även något som kallas "strukturell instabilitet". Den karaktäriserar en situation där det är svårt att förutsäga förändringar, utvecklingen kan få okända förlopp. Det som från planerings- och kontrollsynpunkt upplevs som en nackdel kan vara en förutsättning för att nya resurser skall frigöras och kombineras till nya mönster.

Det intressanta med dessa kännetecken på kreativa miljöer är att de också skulle kunna ges negativa benämningar: trängsel, bristande enhetlighet och effektivitet, oordning, osäkerhet och konflikter. Som framgått har Kungsten faktiskt kunnat beskrivas i sådana termer.

Nu är det ju inte så enkelt att all oordning och ineffektivitet är kreativitetsfrämjande. Lena Jarlov har i en särskild studie intervjuat småföretagare i Kungsten och Nääs om deras syn på arbete. Hon definierar kreativt arbete så här: Att i en lustfylld process, genom insats av tanke och handling, ur ett givet material åstadkomma en struktur av högre kvalitet än ursprungsmaterialet.

Inom denna definition kan flera typer av kreativitet rymmas, inte bara de som resulterar i tekniskt avancerade, epokgörande uppfinningar. Bland småföretagarna kan man skilja på sådana som är produktkreativa, kompetenskreativa och affärskreativa. Ett litet smidesföretag i området, som med hjälp av sin mångsidiga yrkeskunskap gör unika insatser inom byggande och maskinreparation kan sägas vara kompetenskreativt. Det gäller också en ljussättare med engelsk teaterutbildning som startade en firma i garaget för uthyrning av scenbelysningar. Han gör också ljussättningar för mässor och teaterföreställningar och uppskattade den visuellt brokiga miljön i Kungsten. Den var stimulerande, tyckte han.

Den ensamme segelmakaren skräddarsyr, utvecklar och testar segel för tävlingsbåtar och är i hög grad produktkreativ. Ett par affärskreativa unga ekonomer köpte en licens för tillverkning av frysta mandeltårter och byggde upp ett företag som levererar tårter till storkök och restauranger över hela Europa. Men människorna i kungstensföretagen var inte bara kreativa i sitt arbete. På fritiden gjorde de praktfulla smidesgrindar, målade tavlor, startade en livsfilosofisk förening för ökade vänskapskontakter mellan människor.

Frihet från hinder nämns ofta i olika undersökningar som något viktigt för den kreativa företagaren. Men å andra sidan framhålls också en viss typ av hinder som kreativitetsstimulerande. Troligen är de senare sådana som ligger inom den egna kompetensens ram. Studierna i Kungsten stöder i alla fall den hypotesen. Brister i lokalernas tekniska standard kan företagaren ofta själv lätt undanröja. Konflikter med grannar går också att lösa och kan även leda till samarbete. Myndighetskrav och pappersarbete verkar däremot svårare att handskas med för den praktiskt inriktade entreprenören. Sådana hinder vill han gärna slippa.

Resultatet av analysen blev att Kungsten som var aktuellt för genomgripande saneringsåtgärder redan i befintligt skick fungerade bättre än någon kunnat tro. En hel del förbättringar har gjorts och fortfarande finns behov av åtgärder. Men risken för den onda cirkeln av olönsamma företag i dåliga lokaler och yttre förslumning verkade inte vara så stor som många fruktade.

Kungsten kanske till och med var en genuint kreativt miljö. Flera företag hade en nyskapande mångsidig verksamhet som i sig möjliggjorde anpassning till bristfälliga lokaler och mildrade arbetsmiljöproblem. I området fanns också förutsättningar i form av närhet, olikhet, konflikter. Där fanns också frihet, den enkla opretentiösa miljön, rymliga och inte minst billiga lokaler.

Gestaltning genom förvaltning

Vilka reflexioner beträffande gestaltning av byggnader och områden kan då exemplet Kungsten föranleda? Det är uppenbart att ett brett perspektiv på helheten behövs. Funktionella och utseendemässiga brister kan på ett subtilt sätt samspela med symbolvärden och sociala mekanismer och möjliggöra en fungerande helhet. En sliten och skräpig miljö signalerar frihet från anspråk och konventioner men kan också medföra konflikter. Konflikter kan påskynda likgiltighet och förslumning men i lyckliga fall också leda till kontakter och nyskapande samarbete.

Tidsaspekten måste också tas med i helheten. De sämre lokalerna i ett område kan istället anses tillhöra de bättre om man ser till det enskilda företaget och dess flyttningshistoria. Som Björn Linn framhållit medför samhällsbyggandet ofta problem som inte löses slutgiltigt utan enbart bearbetas. Det gäller att hitta sätt att leva med dem. Vissa konflikter kan lösas men istället uppstår andra. Det bästa får inte bli det godas fiende.

Att uppfatta och understödja detta kräver en gestaltande förmåga att avväga och använda även bristfälliga delars funktion och relationer. Konstnären Alf Lindberg klistrade över ett otillfredsställande parti i en målning med några bitar maskeringstejp. Trots bitarnas bleka livlösa yta lyckades han ändå få dem att bli en del av kompositionen.

Var skall på motsvarande sätt enkla, varsamma förnyelseinsatser sättas in så

att de stöder och inte stör en fungerande helhet? Kungsten kommer väl aldrig att bli ett häftigt, färgkoordinerat high-tech-område. Men med litet stöd kan det fungera utmärkt för många småföretag under lång tid.

Förnyelseprojektet i Kungsten var nödvändigt för att vissa akuta brister skulle avhjälpas och för att nya insikter skulle kunna växa fram. Men samtidigt kan man ifrågasätta om projektformen är den allra lämpligaste för att praktiskt bearbeta denna typ av bebyggelseproblem. Radikal problemlösning och omdaning i djärva grepp förefaller vara tillräddliga endast för uppgifter som är starkt avgränsade, antingen i storlek eller målsättning. Större och mer komplexa förändringar får åstadkommas genom mer långvarigt arbete.

Gestaltning genom förvaltning, en områdesvård genom en områdesvård, som kontinuerligt kan följa och stödja utvecklingen i ett område som Kungsten, framstår som mer lovande vägar än de snabba omvandlingsprojekten.

Anders Törnqvist

¹ Forskningsrapporter inom projektet *Förnyelse av äldre arbetsområden* vid avd för Industriplanering/CTH:

1. *Kunskapsöversikt*, IACTH 1983:4.
2. *De kommunala förvaltningarnas nuvarande roll vid förnyelse av arbetsområden i Göteborg*, IACTH 1983:7.
3. *Tio äldre arbetsområden i Göteborg*, IACTH, 1983:9.
4. *Program för genomförandeskedet*, IACTH 1984:6.
5. *Områdesförnyelse som medel i kommunal näringslivspolitik*, IACTH 1984:7.
6. *Forskningsprogram*, IACTH 1985:2.
7. *Fyra äldre arbetsområden, fördjupad inventering inför val av förnyelseområde*, IACTH 1985:3.
8. *Plats för arbetslust*, IACTH 1987:2.
9. *Små företag och deras lokaler - exemplet Kungsten*, IACTH 1987:3.
10. *Varsam förnyelse av äldre arbetsområden - ett verktyg för kommunal näringslivspolitik?* IACTH 1987:4.
11. *Samspel och förnyelse, utveckling och genomförande av samverkansprojekt för förnyelse av äldre arbetsbebyggelse*, IACTH 1987:5.

² Se forskningsrapport nr 8 av Jarlov och nr 9 av Törnqvist.

³ Andersson, Å E, Törnqvist, G m fl: *Regional mångfald till rikets gagn*, (Publica), Stockholm 1984, sid 116.

Recensioner

Insiktsfull avhandling om medborgarinflytande

Thomas Miller: *Consulting Citizens in Sweden. Planning Participation in Context*. Stockholm. Swedish Council for Building Research. Document D10:1988. Akademisk avhandling för teknologie doktorsexamen i ämnet stadsbyggnad.

Ingemar Elander
Högskolan i Örebro

Bakgrund

Liksom i många andra länder blev *medborgardeltagande* ett flitigt använt slagord i 1970-talets Sverige. Ett stort antal aktionsgrupper började uppträda på den politiska arenan (Gidlund 1978) med gruvarbetarstrejken 1969/70 och almstriden 1971 som spektakulära händelser med symbolisk lyskraft. De politiska partierna liksom de etablerade intresseorganisationerna ställdes åt sidan när grupper av medborgare tog saken i egna händer. Myndigheterna överrumplades och behövde god tid för att ompröva sin från början starkt avvisande hållning till dessa nya medborgarinitiativ. Bland annat inleddes en del kommunala försök med medborgardeltagande i den fysiska planeringen. Det av myndigheterna initierad deltagandet gavs i huvudsak formen av informations-

utbyte och bedrevs oftast som särskilda projekt lite vid sidan av den ordinarie kommunala verksamheten.

Författaren till den avhandling som här skall granskas, Thomas Miller, har en personlig bakgrund som gett honom goda förutsättningar till insikt i medborgardeltagandet och dess villkor. Under 1970-talet deltog han både som planerare och aktivist i olika kommunala projekt respektive underifrån initierade aktiviteter. Han blev också vid flera tillfällen anlita för att utvärdera verksamheter av detta slag. På basis av dessa erfarenheter och med stöd av en litteraturgenomgång har han tagit sig an uppgiften att "construct a contextual framework for understanding citizen participation in planning".

Detta syfte skall uppfyllas:

- * by developing an operational definition of the term (chapter one);